

Kia Lindroos

Kuolemanpeliä kapitalismilla

Jean Baudrillard, *Terrorismin henki* (L'esprit du terrorisme; Requiem pour les Twin Towers; Hypothèses sur le terrorisme; 2002). Suom. Olli Sinivaara & Tutkijaliitto. Tutkijaliitto, Helsinki 2006. 113 s.

Vastikään kuollut sosiologian professori Jean Baudrillard (1929–2007) on tunnettu nimi kulttuurin, estetiikan, median ja politiikan nykyajattelussa. Provosoivan aforistinen tyyli etenkin myöhäistuo-tannossa on johtanut vaihtelevaan vastaanottoon. Tai hiljaisuuteen: Baudrillard kertoi *CTheory*-netti-julkaisun haastattelussa, kuinka Japanissa simulaatioteoriainto johti siihen, että niiden kehittäjä simuloitiin tarpeettomaksi. Hän haihtui hypertodellisuuden realisoituessa.

Kokoomateos *Terrorismin henki* heijastelee Baudrillardin varhaisemman ajattelun muunnoksia. Se tuo mukaan näkökulman konkreettiseen yksittäistapahtumaan. Esillä on vilpitöntä ihmettelyä siitä, että Tapahtuma On. Nopeahkot tulkinat 11. syyskuuta 2001 tehdyistä terroriteoista USA:ssa kaartavat loppuun yhden ajatuskulun syklin. Virtuaalitodellisuuden aikamatkalla ollut ajattelija ryhtyy katselemaan reaalista ja globaalia tapahtumaa ikään kuin ensimmäistä kertaa.

Jakke Holvas korostaa Baudrillardia myötäilevässä esipuheessaan kysymystä symbolisesta vallasta. Se käsitetään pelinä, antagonismina ja kamppailumielialana. Varhaisimmat tekstit, kuten *La société de consommation* (1970), tarkastelevat kulusyhteiskuntaa ja pyrkivät laajentamaan marxilaista kapitalismin kritiikkiä teoriaksi tuotantomuodoista. Yhdistelmä poliittisen taloustieteen kritiikkiä sekä yhteiskunnallisten merkkien ja merkkijärjestelmien välisen suhteen analysointia muuntuu tulkinnaksi merkin totuussuhteen

katoamisesta. Esseekokoelmaa *Terrorismin henki* taustoittaa nähdäkseni erityisesti 1976 julkaistu *L'échange symbolique et la mort*. Se huipentuu teoriaksi primitiivisestä vaihdosta. Tämä viittaa eräänlaiseen autenttiseen vaihtosuhtemuotoon, eli anteliaisuuteen. Alkuperäisessä anteliaisuudessa ei muodostu arvolakeja vaan tiivis sosiaalinen yhteys, jossa antaminen ja lahjan palauttaminen on velvollisuus. Symbolisen vaihdon huippu on kuolemanvaihto.

Kuolemanvaihto 9/11

Neljännesvuosisata myöhemmin Baudrillard palaa asiaan. Terroristit laittavat hänen mukaansa itsensä peliin tekemällä kuolemastaan aseensa sellaista järjestelmää vastaan, joka elää kuoleman ulossulkemisesta. Kuolema on peliä, joka muodostuu sekä todellisesta että symbolisesta kuolemanvaihdosta.

Tähän perustuu terroriteon symboliikka ja sen logiikan hallitsemisen mahdottomuus. Miksi Baudrillard innostuu aiheesta? Syy voi olla yksinkertainen: vain syklinen palautuvuus ja uhrikuolema ovat hänelle tekijöitä, jotka voivat kumota simuloivien systeemien järjestyksen.

Varhaisemmassa teoksessa 1976 kuolemanvaihto ei tarkoittanut eksistentiaalista tai luonnollista kuolemaa, vaan ennemminkin syklistä palautuvuutta. Terroriteko 2001 on Baudrillardin mukaan hyökkäys todellisuuden systeemiä vastaan, jotta systeemi romahtaisi omien aseidensa mukaisesti. Tuho kohdistuu järjestelmään ja sen jatkuvan kierron ajatuksessa olevaan välinpitämättö-

” Neljännesvuosisata myöhemmin Baudrillard palaa asiaan. Terroristit laittavat hänen mukaansa itsensä peliin tekemällä kuolemastaan aseensa sellaista järjestelmää vastaan, joka elää kuoleman ulossulkemisesta. Kuolema on peliä, joka muodostuu sekä todellisesta että symbolisesta kuolemanvaihdosta.”

myyteen ja kyvyttömyyteen kohdata kuolemaa. Itsemurhaterroristin kohdalla kuolemanvaihtoa ei kuitenkaan tapahdu: terroristi vaihtaa kuolemansa paikkaan paratiisissa. Tämä ei tee kuolemasta autenttista ja pyyteetöntä, vaan se muuttuu korkearvoiseksi panokseksi kapitalismin sisäisillä markkinoilla. Kuolemasta muodostuu konkreettinen vaihtosuhte, jonka logiikka nähdään osana itsetuhoista kapitalistista systeemiä. Systeemin osana toimivat sekä itsemurhakandidaatit että kapitalististen yhteiskuntien jäsenet. Varsinaista ulkopuolta ei ole olemassa, ahdistus ja uhka syntyvät sisästä.

Terroristin teon logiikkaa arvioidaan länsimaisen laskelmallisuuden, korkotason ja hinta-laatusuhteen termein. Heti alkuun suhteellistuvat fundamentaalisemmille perusteille nostetut kysymykset kristinuskon ja islamin välisestä kamppailusta tai agitaatiot hyvän taistelusta pahaa vastaan. Baudrillardin mukaan uskontojen välinen vastakainasettelu johtaa keskusteluun, jossa terrorismia on helpompi vähätellä kuin siinä tapauksessa, että nostetaan esiin itse systeemin sisällä oleva hauraus. Tähän haurauteen kuuluu myös imploosion eli äkillisen luhistumisen ajatus.

Kärjekästä sanomaa ei perustella aivan selkeästi. Osin Baudrillard ammentaa suoraan varhaisesta ajattelustaan ja kapitalismin antagonismin teorioista. Sitten hän irrottautuu aikaisemmista ajatuskuiluistaan tuomalla mukaan syklisten palautuvuuden katkaisevan *tapah-tuman* käsitteen. On paras tarkastella sen ajallista ja virtuaalitodellisuuden ikisimulaation kierteestä vapauttavaa reaalista luonnetta.

Mediasta hypertodellisuuteen, tapahtumasta kuvaan

L'échance symbolique et la mort aloittaa Baudrillardin pohdinnan simulaatioiden yhteiskunnasta. Hän jatkaa hypertodellisuuden käsitteistön kehittelyä pitkälle 1990-luvulle. Yksi perusteeksi kuului, että simulaatiot hallitsevat eri kulttuurin aloja, siis myös poliittista kulttuuria.

Simulaatiossa tapahtumien alkuperä tai todellisuuskäsityksen perusta on muuttunut jatkuvan reproduktio-ketjun myötä yhä kaukaisemmaksi: itse alkuperäkin on jo reproduktion tuote.

Simulaatiot siis luovat toden malleja ilman realisuuspohjaa. Tästä johdettua hypertodellisuutta tuottavat monenlaiset yksiköt, kuten muistopankit tai tietokoneet. Joudutaan loputtomaan reproduktio-ketjuun. Kehittäessään simulaatiokäsitettään Baudrillard lähtee siitä, mihin Walter Benjamin lopetti 1930-luvun mediakritiikkensä. Ajatusta taideteosten teknisestä uusinnettavuudesta laajennetaan itse todellisuuteen. Benjamin kirjoitti fasistisen taiteen ritualistisesta funktiosta ja kulttiarvosta, joka ylitti käyttöarvon. Baudrillardilla taide saa rituaalin jälkeen yhteiskunnassa individualisoidun muodon. Individualismia seuraa kuitenkin taiteen roolin politisoituminen: taideteos yksittäisenä materiaalisena objektina katoaa prosessiin, jonka teosten mekaaninen reproduktio tuottaa.

Kaksoistornien sortumisen Baudrillard yrittää hatarasti kytkeä teoksen ritualistiseen funktioon ja esteettiseen keskusteluun. ”Ajateltiinpa tornien esteettisestä laadusta mitä tahansa, Twin Towers oli absoluuttinen performanssi.” Tornit olivat tosin kiinnostaneet Baudrillardia aikaisemminkin. Pohtiessaan simulaatiosysteemin syntyä ja sen koodistoa 1976, Baudrillard kirjoitti kesken kaiken merkillisen lauseen: ”Miksi New Yorkin WTC:llä on kaksi tornia?” Vuoden 2001 iskujen jälkeen Baudrillard totesi, etteivät tornit ole taidetta, mutta niiden katoaminen on symboli, jossa ruumiillistuu kaiken mahdollisen katoamisen symboli. Katoamista ei voi kuitenkaan arvottaa esteettisesti, moraalisesti tai poliittisesti, vaan ”Tapahtuman ainutkertaisuus piilee yksinomaan siinä, että se on estetiikan ja moraalien tuolla puolen.” (58–59)

Tornien tuhoaminen on siis ainutkertainen tapahtuma, joka rikkoo taiteen ja jatkuvan representaation käsitykset. Sitä ei voida arvioida perinteisten esteettis-poliittisten käsit-

teiden avulla. Baudrillardilla on oma vastauksensa luomaansa ongelmaan. Hän kaivaa esille toisen keskeisen terminsä eli viettelyn, joka tematisoitui 1979 teoksessa *De la séduction*. Viettely irrottaa merkityksen mistä tahansa diskurssista ja tämän diskurssin totuudesta. Baudrillardin seduktiokäsitteen yhteydessä emme lähde etsimään jotain ”toden tuolla puolen” tai piilotettua merkitystä – tässä mielessä se on varsinainen postmodernin ydinkäsite. Laajemmin ottaen ilmentymät (kuvat, media, digitaaliset kanavat, internet) ovat seduktiivisia. Ilmiöitä ei läpikotaisin tulkita; tämä ajatus on itsessään jo illuusiota.

Monimerkityksisyyden ja ilmentymien väliseen taisteluun ja lopulta niiden kehään palautuu Baudrillardin mukaan mikä tahansa mediassa esitetty asia tai uutinen. Ei kysytä, onko tietty diskurssi – esitetty asianlaita – oikein tai totta. Kysytään, kuka sitä hallitsee. Kuva on vain heijastuma todellisuudesta: sen kautta peitetään perustavan todellisuuden olemassaolo. Sen kautta peitetään myös se, että todellisuutta ei enää ole olemassa: kuva on *simulacrum* omasta itsestään.

*Philosophy Forum*in puheessaan Baudrillard sanoi, että virtuaalisen kameran ajatus sisältyy jo ”omaan mieleemme”. Elämä omaksuu videoulottuvuuden: kuvittelemme olevamme alkuperäisiä, mutta itse asiassa olemme jo kloonattuja. Näin tuotetusta todellisuudesta tulee televisuaalista läsnäoloa, joka ei ole todellisuuden välitöntä representaatiota vaan virtualisoidun todellisuuden representaatiota. Välimatka tekijän ja katsojan välillä katoaa, ja Baudrillard kärjistää ajatuksiaan vielä suuntaan, jossa tekoäly ottaa vallan tietokoneiden muodossa. Esimerkiksi pahuuden ajatus sisältyy omaan haluumme pahan olemisesta – ei toiseen, vieraaseen, tuntemattomaan. Primitiivisen yhteiskunnan suhteutuminen kuolemaan luonnollisena osana on muodostunut heikkoudeksi: kuolemasta ja etenkin kuolemanpelosta tehdään pelote, joka suunnataan kaikkialla läsnä olevaa ”amerikkalaista minää” vastaan.

]] Kaksoistornien sortumisen Baudrillard yrittää hatarasti kytkeä teoksen ritualistiseen funktioon ja esteettiseen keskusteluun. 'Ajateltiinpa tornien esteettisestä laadusta mitä tahansa, Twin Towers oli absoluuttinen performanssi.' Tornit olivat tosin kiinnostaneet Baudrillardia aikaisemminkin."

Terrorismin henki eroaa Baudrillardin aiemmasta ajattelusta. Huomio tapahtumasta ja kuvasta muodostaa kääntein: "Ensimmäinen hetki on kaikki. Kaikki liittyy äkkiä yhteen ääripäiden törmäessä" (61). Baudrillard kohottaa tuhon lumovoimaiseksi, vietteleväksikin tapahtumaksi, joka alleviivaa tapahtumien poikkeuksellisen luonteen. Tapahtumien tulkinnassa Baudrillard näyttää yllättävän itsensäkin, se kun vaatii reaktiota, joka käyttää tapahtuman potentiaalista energiaa hyväkseen.

"Meidän on pidettävä kiinni tästä kuvien voimakkuudesta ja fasinaatiosta, sillä halusimme tai emme, ne ovat primitiivinen näyttämömmä" (44). New Yorkin tapahtuma radikalisoi kuvan suhteen todellisuuteen. Siirrytään banaalien kuvien katkeamattomasta leviämisestä ja vähäpätöisten tapahtumien suosta singulääriin ja merkitykselliseen. New Yorkin 2001 iskut ovat nyt yksi Originaali, tapahtuma, joka aktualisoi tapahtuman reaalisuuden, tapahtuman alkuperän ja sen merkityksen. Kuvan, tapahtuman ja todellisuuden välinen luonne herää henkiin. Kuvan ja todellisuuden yhdistymisestä on merkinä kauhun tunne. Kauhustuttavaa näyttää olevan myös se, että todellisuuden aktuaalinen löytyminen on hurjimpia fiktioita, joita Baudrillard voi kaiken 30 vuoden aikaisen sanomansa jälkeen esittää.

Baudrillardin mukaan uneksittu tapahtuma siirtyy myös halun kohteeksi – halun, joka oli jo kuitumassa. Juhlisko Baudrillardin kirja siis sitä, että Tapahtuma on nyt eletty? Sillä vietellään tavalla, joka järjittää ja kumoaa kaiken aikaisemman tapahtumisen. Baudrillard vastaa myöntävästi Lyotardin 1980-luvulla esittämään kysymykseen, tapahtuuko, onko mahdollista, tapahtuuko ylipäänsä mitään? Kahu, kuoleman läheisyys, lisää viettelevyyttä ja väristyksiä juuri siksi, että se on todellista, Tapahtuman ensijaisuutta.

Satimessa

Intellektuaalista juhlintaa aiheuttanee sekin, että Baudrillard kaataa

ja kumoaa omia viettelevältä voimaltaan jo rapistuneita ajatuksiaan. Juhlaa ja tapahtuman olemassaolon hämmästyttä seuraa pian *dagen efter*; kirjoittaja pyrkiikin jo osassa esseekokoelmaa kiertämään tapahtuman reaalisuuden luonteen ja merkityksen ylipäänsä. Tapahtuma yllättää Baudrillardin etenkin avausesseessä. Kokoelman päätöstekstissä häntä ilmeisesti alkaa ärsyttää todellisuus ja oma heikkoutensa. Keinot loppuvat. Analyttikko merkkää tapahtuman, joka on läsnä ja ennakoimaton, mutta ylitulkitsee ja jättää lopulta lattean kiertokulun yhä voimaan: "Tapahtumaan voidaan vastata vain toisella tapahtumalla, toisin sanoen analyysillä" (62).

Todellisuus näyttää viettelevän Baudrillardin hetkeksi. Sitten hän tarttuu obsoliitteihin aseisiin: "jos terrorismi sitten johtuu tästä todellisuuden ylenmääräisyydestä ja sen mahdottomasta vaihdosta, [...] niin silloin illuusio sen hävittämisestä objektiivisena pahana on tottaallinen" (108). Baudrillard ei löydä ulos kapitalistisesta antagonismista tekemästään johtopäätöksestä: terrorismin vaihto johtaa tuhoon. Absurdiudessaan ja järjettömyydessään terrorismi on tämän yhteiskunnan tuomio ja rangaistus omalle itselleen. Lukijoilleen Baudrillard antaa vapautuksen: juuri se mielettömyys, jota terrorismi edustaa, saa itse kunkin jälleen uskomaan todellisuuteen.

Kirjallisuus

Jean Baudrillard, *Selected Writings*. Toim. Mark Poster. Polity Press, Cambridge 1998.

Jean Baudrillard, *CTheory: Vivisectioning the 90's – An Interview with Jean Baudrillard* [6/xi/01] <http://www.ctheory.net/articles.aspx?id=66>

Jean Baudrillard, *Simulacra and Simulations*. (Simulacres et simulation, 1981). Engl. Sheila Faria Glaser. Sémiotext(e), New York 1983.

Jean Baudrillard in *Conversation*. Talk in Philosophy Forum, London Institute for Contemporary Art [VHS-tallenne].